

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԼՊ. 8 ԱՐԻ 1922

Յարեկան 30 ֆրանկ:

Թիւ 6-7
ՅՈՒՆԻՍ-ՅՈՒԼԻՍ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐԿՈՒ ՆՈՐԱԳՈՅՆ ՀԱՏԱԿՈՏՈՐՆԵՐ

ՅՈՎՅ. ՈՍԿԵԲԵՐԱՆԻ ՍԱՂՄՈՍԱՑ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆԻ

Նագոյն դիլութեամբ ձեռագիր պատառիլներու ուսումնասիրութեան կարեւորութիւնը շեշտած եմ անդամ մը արդէն։ Այսպիսի պատառիլներ կը դտնուին սովորաբար հին կ զմով ձեռագիր մատեաններու մէջ, ուր ագուցուած կը լսն ակիզը և վերջը իրբեւ մագաղաթեայ պահպանակներ։ Ասոնք շատ յ ձախ կը ներայացնեն հատակատորներ հաղոյն ձեռագիր-ներէն, յատկապէս այնպիսի զըլութեանց (Մեսրոպեան կամ միջին Մեսրոպեան գրով), որոնք յլնթացս ժամանակի գործածութենէն դադրելով՝ նկատուած են դժուարվնթեռնի եւ դժուարատար, ուստի է անպէտ ժամանակին համար։ Այս տեղի ունեցած է մասնաւորապէս բալորդչին հապալակ դաշտն ետքը։

¹ ՏԵՌ իւր Կիւթեր հայ վիօյաբանութեան ուսումնասիրութեան համար. Արենա 1914, էջ 13.

Քանի որ այսօր այնպէս նուազ են հին գրչութեամբ ձեռագիրներ, մանաւանդ թէ գցութիւն չունին Թ. դարէն յուած գրուած ձեռագիր մատեաններ. ինքնին հասկա- ալի է, թէ որչափ կարեւոր են եւ հետաքրքրական հնագոյն շրջանի ձեռագիր մնացորդները, ոչ միայն հնագրական, այլ եւ մատենագրական տեսակէաններով:

Այս պատառիկները կը ներկայացնեն մեզել հին գրչութեան արուեստը, կորսուած մատեաններու հետքերը, աղաւաղուած բնագիրներու սկզբնական ընթերցուածները, նոր խմբագրութեան ենթարկուած մատեաններու նախնական նկարագիրը եւն:

Սովորաբար Նոր Կտակարանի (յաճախ Աւետարանի), Ս. Գլքի, Շաշոցի, Մաշտոցի մասեր կ'ըլլսն անոնք, բայց կը տեսնուին նաեւ Ս. Հարց գրուածներու, հին վկայա- բանութեանց հատակատորներ: Բնագրական քննութեանց համար հետաքրքրական են թէ մէկն եւ թէ միւսը:

Ուստի մէջ պիտի ներկայացնեմ երեխն երբեմն այսպիսի հատակոտորներ՝ որոնք կը գտնուին մեր Մատենալարանին մէջ եւ կամ զրուած են մեր բարեկամներէն տրամադրութեանս տակ:

* * *

Պր. Գեղամ Տէր-Յարութիւնեան (Ալեքսանդրապոլի) վիւնայէն անցնելու ժա- մանակ (26—28 Մայիս 1922) ավուորէն ցոյց տուաւ ինձ մագաղաթեայ նկարագրի Աւետարան մը, որ տարիներէ ի վեր յարդութեամբ պահուած է Տէր-Յարութիւնեան գերդաստանին մէջ: Աւետարանը գրուած է Հայոց Ռիօժը (1669) թուին Երնջակայ Սորանիշեկ¹ գիւղը, Ալեքսիանոս քահանայէն, ի խնդրոյ Տ. Յովհաննէս վարդապետի եւ ծախիւք Լուկիա հաւատաւոր կուսանին: Զեռագիրն՝ այժմ արծաթապատ կողով՝ կազմուած է նոյն 1669 թուին Տ. Շմաւոն Ամենավէր վարդապետէն: 18×12.5 սմ. մէծութեամբ՝ կը բովանդակէ չորս աւետարանները եւ չանգիստ Յովհաննու:

Հետաքրքրական երեւյան ինձի կողին ներսի երկու կողմերը իբրեւ պահպանակ գրուած Մագաղաթեայ չորս թղթերը, որոնք գրուած են երկսիւն՝ միջնմերուպետն երկաթագրով: Այս չորս թղթը ըստ եղած ևն նախնաբար բուն ձեռագրին երկու թղթերը, որոնք այժմ երկուքի ծալուելով եւ լուսանցքէն շուրջանակի կարուելով՝ յարմարցուած են Աւետարանին մէծութեան. այժմ իւրաքանչեւը կշունի 25×18 սմ. մէծութիւն, որ նախնական ձեւի մէջ շատ աւելի ըլլալու էր: Սիւնակներու լայնու- եւ վարէն տողեր, որոնց թիւը գժուարին է նշանակել:

Դրչութիւնն մաքուր միջին մեսրուպեան երկաթագիր է, հաւանօրէն Թ—Ժ դարէն¹, Ունի հետաքրքրական կողմեր հայ հնագրութեան ուսումնասիրութեան համար:

Հատակոտորներս կը վերաբերին գրչագրի մը, որ կը պարունակէր Մազմոսաց Մեկ- նութիւն: Այժմ մնացած են հոս մեզել լու եւ լոթ սաղմոսներու մեկնութենէն մասեր՝

Այս մասերը ուրիշ կողման՝ անծանօթ են եւ ունին մեծ շահեկանութիւն հայ մեկնողական գրականութեան ուսումնասիրութեան համար: Կարեւոր կը համարիմ ներկայացնել այս տեղ պահպանակներուս բովանդակութիւնը՝ այն չափով, որչափ ընթեռնի է այն այժմեան ձեւի մէջ: Թղթերու դասաւորութիւնն է 4, 3, 2, 1:

¹ Այս անուամբ գիւղ չի մէշեր Սիւնական. բայց հմատ. անդ, 354 Ըստշան անորաշնկեցի, (1664). որ եթէ չէ սիսալագրութիւն Սուրբէնէցի անուան. կենթագրէ Նորաշնիկ գիւղ մը մերձ ի Ըստաթ:

Թուղթ 4ր.

Թուղթ 4ա.

Եղանէր եւ զնոյն խաւսէր. զայս գտանեմք յածային
եւ սուրբ աւետարանսն. վասն զի երթեալ առ հրեա
յն Յուղայ եւ ասէր, զինչ
կամիք տալ ինձ եւ ես մատ
նեցից զնա ծեզ. եւ դարձ
եալ ինորէր ժամանակ ասէ^{թե}
որպէս կարասցէ մատ
աել զնա. զայս ասէ սաղ
մոսս թե մտանէր զնան
ոութին խաւսէր ի սրտի
իրում . . . . .
զնոյն խաւսէր ասէ ի
մտանել եւ յելանել. հա
ճապազ զմատնութին եւ
զմահ նորա զմուա ածէր.
ասէ արդ եւ ի սաղմնս զէ
ար խորհելն ընդ նոսա.
զինէն ասէ շշնչէն ամինայն
թշնամիք իմ. խորհն
ին չար ի վերայ իմ. քան
աճաւրէնութեան եղին ի
վերայ իմ. վկայէ եւ այսմ
գործն որպէս եւ ի գլուխ
իսկ ելին. խորհեալ ասէ

գելու զհարկս տաղ կայս
եր. զայս ասէր մարգս
ոէս. եթե զըանս անաւրէն
և եղին ի վերայ իմ |||||
նչ է թե սուտ չարախառ
սեին զինէն.
Միթե որ ննջիցեն եւ այդ
ոչ եւս յաւելուցուա յառ
նել. զայս ասելով նշա
նակէ զմահ նորա. |||||
ասէր ինքն եթե ան |||||
մով դնեմ զնա. եւ |||||

դարձեալ եթե ճանապարհ
ելանեմք յերուսաղեմ. եւ որդի
մարդոյ մատնեսցի ի
ծեսս մեղաւորաց |||
արկանիցեն եւ յերիր առուր
յառնէ. այս է որ ասէն
եթե որ ննջիցեն եւ այդ ոչ եւս
յաւելուցուն յառնէն
քանզի եւ այրն խաղաղու
թեան իմոյ յոր եւ եւս
յուսացայ. որ ուտէր զ
հաց իմ յաճախեաց սոն
եւ ընդ իս զիսարէութիւնն

Թուղթ 3ր.

Թուղթ 3ա.

եւ հաւասար ինձ.
չէ զոր ասէս, թե
այն թշնամիքն են
ըն. այլ որ ընկե
ր էր իմ եւ հացակից էր իմ
որում խաղաղութեամք պա
տառ իմ տայի. եւ ինքն
աեւգութեամք խորհէր.
այս որ ասէ եթե յաճա
իւսաց առնել ընդ իս զիս

Այ զիս յամքծութեան
իմում ընկալար. հաստատե
ցեր զիս տոաջի քո յափ
տեան. քան զի Ած քանն
մարոկացեալ. եւ ընու
թեամքս մերով ընդ ամեն
նայն կարիսն մեր անցե
ալ. եւ կրեալ զչարչարս
նան. եւ ազատեալ զինզ
զամենեսեան ի մեղաց եւ
սրբեալ զընութիւն. պա
տարազ տոաջի Այ կա

թեութին.

Այդ դու առ ողորմեա
ինձ կանգնեա զիս. եւ հասուացից նոցու,
յայսից ժանեայ զի համեցաք
ընդ իս զի մի ուրախ եղից
ին յիս թշնամիք իմ.

զայս ամենայն տեսանեմք
ի ծարչարանս նորա եւ յար
ութեանն կատարեալ յաւետա
րանին եւ զոյն պատ
մէին զի յորժամ կայր յա
դանժս տր մեր Յն Քն ասէ
ո եմեւ ապրեցոյ զիս ի ժամա
նակն յայսմանէ. դար
ծեալ եթե հնար ինչ իցէ

ցուցանէ ընդ մեր ա
մենեցուն խաւսի ե
. . . . . հաստ
ատեցեր զիս առաջի քո յաւ
իտեան. արհնեալ առ ամձ
ինի յափտեանս յափտե
նից. եղիցի եղիցի:
զայս ածընկալ մարզար
էս. երգս առեալ հոգութիւ
սրբով նուազէ եւ ասէ
զնային յայտնութիւն
նսն պատմէ. եւ զմարմն
անալ միածնի որդուոյն
Այ. եւ ըստ այնմ որ
տր հզար զարութեա

Թռողթ 2ա.

որ ոչ է սուրբ¹ ի մարդոյ մեղսու
որէ անձաւորէ փրկեա զիս.
արձանագիր է սաղմոսս
ի վերայ երրայեցոցն. այդ
աս իւրովի իսկ ցուցանէ
զիսմն իւր եւ զպատճառու. որ
||| որ յառաջ քան զաղ
մոն էր. քանզի յայ մ
||| զուշակէր զիսակու
թիմ եւ զշարաբռութին
բարեղացոցն. եւ զզազն
ամուութին տզիտութե
ան նոցա. քանզի ազգ ան
արդէն անուանեաց զբաքեղա
ցիս Մովսէս. իսկ ի մար
դոյ մեղաւորէ եւ ի նենզաւ
որէ փրկէ ասելն. զնաբու
գործուորա զզազնու
թիմ եւ զանմուութինն նշ
անակէ. եւ զայս չէ ինչ աշ
խարեւ. այդ մի ըստ միոշէ
զիսամթարութինսն պատ
մէ Դանիէլ մարզարէ. զի

Թռողթ 2բ.

եալ ան¹ . . . . .
զնամ, ոչ ե . . . . .
ինձ Այ այդ ա . . . . .
զի զինամակալութին . . . . .
իւր առաքեսցէ եւ փրկէսցէ
ի նեղութեանց.
Առաքեա զլյոս քո եւ զձշ
մարտութինս քո զի նորս
առաջնորդեսցեն ինձ եւ
ածեն զիս ի լեառն սուրբ
եւ ի յարկս քո. այդ թարգ
մանքն եւս զեղեցկազոյ
նս ասացին. եթէ առաքես
զինամակալութին քո եւ
զմարդասիրութինս քո
ոյք առաջնորդեսցեն ինձ
եւ արժանի արասցեն զիս
հասանել. եւ երթալ ի
նձ ի լեառն սուրբ քո եւ ի յար
րկս քո. յարկս Այ զտաձաւ
ըն նրեական զոր Սաղոմ
ոն շինեաց կոչէ. լեառն
սուրբ զՄիունի անուանն

¹ Ասկիւնէն մաս մը պատուած:

դու տը Ած հզարիչ եմ ես
ընկը մեղմեցեր զիս ընդ
եր տրտում զնամ ես ի նե
ղել թշնամնոյ իմոյ. եղեց

լոյս եւ ճշմարտութին զա
բղար դատաւորութինն
եւ գիրկութեան յայտնու
թին որպէս զնեղովթիմ

Թռողօթ 1ր.

Թռողօթ 1ա.

արդ
երկայնամո
անիրաւութեա
անցա. այդ արդարս
միտ լինել եւ ճշմարտու
թեամք իւրով փրկել ի ծա
ուայակ ան նեղութենէն.
մոից առաջի սեղանոյ
առ Ած որ որպախ առնէ զ
մանկութին իմ. խոստո
վան եղեց քեզ ընարաւ Ած
Ած իմ. զայս եւս գեղեցկա
գոյնս
ոյ. մեծաւ ցանկութե
ամք ամէ. մոից առաջի սե
ղանոյ Այ առ Ած որ կատա
րեաց զուրախութին մոտա
ց իմոց. եւ խոստովան ե
ղեց քեզ սաղմհասրանաւ
Ած Ած իմ. վասն զի ամէ
առ Ած փափագեին. վասն
տռասնկութեանց ելիցն ի
Բարեղովնէ. եւ տեսանել
զրադարն եւ զտածարն. եւ
առաջի սեղանոյն Այ նու
սգարանաւք սաղմհսել. եւ
այսպէս հաշուեին եթե

որպախ առնէ զման կութ
ին իմ. մանկութին որ
յառաջ քան զգերութիւն
ուրախութինքն եին ասէ.
վասն զի բարեղովն ոչ
ուրեք մարթեին զնուազա
բանս ոնել ի բացի . . .
ուեաց կախեալ կային . . .
ամէ յիշեա եւ նուազեա . . .
ման կացոյ զիս. եւ ար
մենայն սպասոց եւ ձուս
գարանաց ի տ . . . . .
առին
նել եւ փառաւորել. Արդ
ընդէր տրտում են ամձան
իմ. կամ ընդէր խոռվես
զիս. յուսայ առ Ած իւս
տռվանեա նմա փրկի երե
սաց իմոց Ած է.
Յայսմ յայտնի երեւի և
թե որ յառաջ քան զսադ
մնս է. մի դէմք եւ մի ամձան
ին. վասն զի զնոյն ինդ
բուածա ունի. եւ զնոյն
վախճան ի կատարում հա
նէ. զնել առ Ած զյոյս
եւ զտանել ի նմանէ . . .

Հատակուտորներու մէջ պահուած Մեկնութիւնս ըստ լեզուին կը վերաբերի Ե. գալու
Դասական շրջանի պահուած Մարդմանուած է յունաբէն սկզբնագրէ:
Ովկ է սակայն Մեկնութեանս հեղինակը. Հատակուտորներս որեւիցէ կոռան չեն
ընծայեր՝ դրական պատասխան մը տալու այս հարցման. Յամենայն դէպս Մեկնութիւնս
չունի որեւիցէ աղերս յանուն Ելեանտառ, Եղիշեանի եւ Պատմէ հասած Սաղմոսաց

Համառօտ մեկնութեանց հետ: Որովհետեւ թարգմանութեանս նկարագիրն յունական սկզբնագիր մը կը մատնանշէ, չե կրնար հոս նաեւ Եղիշե նկատի առնուիլ: Խոկ գառնիշէ Ասոր-ոյ (Զ դար) Սաղմոսաց Մեկնութիւնն, որ ժամուն թարգմանուած կ'աւանդուի, դուրս կ'իյնայ և. Լամբրոնաց-ոյ եւ Վանդան Երեւանց-ոյ համանիւթ մեկնութեանց հետ մեր ուսումնասիրած շրջանէն:

Հատակոտղներուս ընծայած Մեկնութեան ոճը շատ նման է Յովհ. Ոսկերերանի Սաղմոսաց Մեկնութեան ոճին, եւ կը կարծեմ թէ մեզի պահուած են հոս մասեր Յովհ. Ոսկերերանի Սաղմոսաց Մեկնութեան այն հայերէն թարգմանութենէն, որուն բեկորներն գտած էի ասորերէն կրկնագրի մը մէջ¹:

Այս խնդիրը պիտի լուծուեր հարեւանցի համեմատութեամբ մը Ոսկերերանի Մեկնութեան յունարէն սկզբնագրին հետ: Բայց դժբահատրար յունարէն սկզբնագրին ամբողջութեամբ չէ հասած մեզի. կը պակսին այժմ 1—3, 13—42, 50—107 եւ 118 Սաղմոն ներու Մեկնութիւնք (Հմատ. Հանդ. Ամս. էջ 23), ուստի եւ ճիշտ այն մասերի ալ րոնկ պիտի կարենային նպաստել մեզի մեր հանգոցի լուծման համար:

Կնիք Հաւատոյ, գրութեան մէջ յերեւան հանած էի հատուած մը, որ առ նուած էր «Սորին Յովհաննու ի Սաղմոսաց մեկնութենէն ԺԵ Սաղմոսէն» (անդ, էջ 25) եւ հակառակ Բրառունի կարծեաց, որ կը համարէր թէ Ոսկերերան առ հասարակ գրած չէ յիշեալ Սաղմոներու Մեկնութիւնը, պաշտպանած էի թէ «Հայք Հաւատնորէն ծանօթ էին Ոսկերերանի լիակատար Մեկնութեան բնագրի մը» (անդ, էջ 27): Այս հաւանականութիւնն այժմ ստուգութիւն կառնու նոր հատակոտղներովս, որոնք կը վերաբերին անկասկած Ոսկերերանի Մեկնութեան,

Ո՞շափ ցաւալի է, որ Սաղմոսաց այս ամենաշնտիր Մեկնութիւնը մինչեւ ԺԵ գարով վերջին քառորդն հասնելով՝ ապա այնպէս անխղօրէն քայլայուած փացուած է Մեկնութեան մասերն պէտք է փնտուել 1669ի շրջանին յերնջակ գրուած ձեռագիրը ներու պահպանակներու մէջ²:

Հ. Ն. Ապրիսելին

¹ Հմատ. Ա կենեան՝ Յովհաննու Ոսկերերանի Սաղմոսաց մեկնութեան նորագիւտ հայերէն թարգմանութիւնը, Հանդ. Ա մս. 1917/18, էջ 1—31. — Յամբողջութիւն մեր այս ուսումնասիրութեան յիշենք այս տեղ՝ որ կրկնագիր Ճեռագիրն Ռւսուցապետ Նեյմանի մահուընէն ետքը անցած է Կ. W. Hiersemann գրավաճառին Ճեռաքը ի Լայպցիկ, որ զայն ի վաճառ հանած է 200.000 Markի. տես սյն գրավաճառանոցի Կատալոգ Nr. 500 (1922), Orientalische Manuskripte, թիւ 42 եւ էջ մը լուսանկար տախտակ XI: Չեռագիրը այժմ վաճառուած է արդէն անծանօթ տեղ մը:

² Յովհաննէս Արքապետ, Ճեռագիրիս ստացողը Փիլիպպոս Կաթողիկոսի աշակերտն է, ծանօթ ուրիշ կողմանէ բաղմաթիւ լնդորինակութիւններով, տես իր մասին իմ Յովհամաթան Կալաշ եւ Կալաշ Յովհամաթաններով, Անեննա 1911, էջ 56—58: Աճառեան՝ Յովհ. Հայ. Զեռ. Սահասարեան Վարժարանի, էջ 5 կը յիշէ իր գրւելով Հարակնոց մ'ալ, գրուած 1666ին: